

Bydgoszcz, dnia 12 czerwca 2019 r.

Prof. UKW dr hab. Marek Cieszkowski
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Katedra Germanistyki
ul. Grabowa 2
PL – 85-601 Bydgoszcz

O c e n a

rozprawy doktorskiej pani magister Anety Kwiatkowskiej
pt.

*Pragmalingwistyczna analiza dokumentów życia społecznego
na przykładzie wybranych niemieckojęzycznych tekstów
z okresu Wolnego Miasta Gdańska 1920-1939*

Gdańsk 2019, 170 s.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska składa się ze wstępu (s. 4–10), krótkiego rozdziału wprowadzającego w problematykę społeczno-polityczną, ekonomiczną i kulturalną Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920-1939 (s. 11–15), rozdziału stanowiącego refleksję nad (zgrupowanymi i poddanymi w dalszej części analizie) dokumentami życia społecznego (s. 15–67), rozdziału analityczno-badawczego (s. 67–151), wniosków (s. 152–157), bibliografii (s. 158–167) oraz streszczenia w języku angielskim (s. 168–169). Struktura pracy jest logiczna, przemyślana, opiera się na zasadzie *od zagadnień ogólnych do szczegółowych*, poddaje analizie zgromadzony materiał, wykorzystując przy tym interdyscyplinarne instrumentarium badawcze i sytuując się tym samym we współczesnej przestrzeni paradygmatycznej językoznawstwa (pragmalingwistyki), historii i bibliologii (s. 4).

Celem pracy była analiza językowa wybranych dokumentów życia społeczno-politycznego (o czym poniżej) Wolnego Miasta Gdańska (większość z nich pochodzi ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej z zasobu przedwojennego, pojedyncze materiały – ze Strefy Historycznej Wolnego Miasta Gdańska), próba spojrzenia na ich dynamikę oraz formalną i tematyczną różnorodność. Owe dokumenty traktowane są jako podstawa dociekań na temat utrwalonego w języku „obrazu międzywojennej rzeczywistości (...)” (s. 5); w takim zakresie nie były jak na

razie przedmiotem naukowej eksploracji (s. 156) i zostały zbadane przez doktorantkę po raz pierwszy (s. 7).

Charakteryzując materiały źródłowe autorka sięga po różne, używane obecnie w literaturze fachowej (w zależności od dyscypliny badawczej) pojęcia (m.in. *publikacje efemeryczne, wydawnictwa niekonwencjonalne, dokumenty życia społecznego czy akcydensy*), mając przy tym świadomość ich nieostrości i różnej referencyjności. Jednak najczęściej używa kategorii *dokument życia społecznego* (dżs) i powołuje się na definicję sformułowaną przez Z. Gębołyśia i K. Nabiałka (por. Gębołyś/Nabiałek 1998, 187). W dysertacji dokładnie omówiono tematykę zgromadzonych materiałów, z nieco mniejszą precyzją odniesiono się do nich w kategoriach kwantytatywnych (por. *zdecydowana większość opisanych dokumentów*, s. 6; *łącznie ponad sto obiektów*, s. 6; *nie wszystkie posiadają sygnatury*, s. 7; *taką ilość (!) ekscerptów, która pozwoliła na opis pragmalingwistyczny danego typu druków*, s. 10; *na blisko stu ulotkach*, s. 71 itp. itd.). Wprawdzie nie jest to najistotniejszy aspekt recenzowanej rozprawy, jednak dopełnia on całościowego „obrazu” i pozwala na weryfikację osiągniętych wyników również w sensie statystycznym, czego w recenzowanej rozprawie zabrakło.

Osadzenie rozważań na styku pragmalingwistyki, historii i bibliologii powoduje, że każdy z reprezentantów owych dyscyplin może jako recenzent odczuwać pewien niedosyt, że względu na takie a nie inne potraktowanie tematyki, przeniesienie ciężaru rozważań na jedną z dyscyplin (co jest przecież oczywiste), preferencyjne użycie instrumentarium badawczego czy stosowanie określonych strategii argumentacyjnych. W tym przypadku doktorantka sięgnęła do różnych koncepcji i znalazła w nich takie elementy, które pozwoliły jej w miarę kompleksowo wyjaśnić zawiłą strukturę formalno-semantyczną dokumentów (tekstów) i znaleźć dla niej stosowne eksplikacje, mając przez cały czas poczucie metodologicznej eklektyczności i wynikających z tego faktu konsekwencji.

I tak w rozdziale 3 scharakteryzowano formy i funkcje dokumentów życia społecznego, wychodząc od ewoluującej na przestrzeni lat definicji (aspekt semantyczno-etymologiczny), przytaczając równocześnie dane dotyczące zasad gromadzenia i udostępniania tego typu dokumentów (aspekt bibliologiczny) oraz tworząc (w oparciu o wcześniejsze wzorce) własną typologię i wzbogacając ją o egzemplifikacje (aspekt historyczno-społeczny) zaczerpnięte z korpusu. Ten fragment pracy jest przykładem krytycznego podejścia do wcześniejszych badań i przyjętych uprzednio rozwiązań; pozwala zrozumieć intencje badawcze, jak również sposób prowadzenia wywodu i jego wartość eksplanacyjną.

Zasadniczą część pracy tworzy rozdział 4, poświęcony pragmalingwistycznej analizie wybranych dokumentów życia społecznego: ulotki wyborczej, broszury handlowej, folderu

turystycznego oraz znaczków niepocztowych. Doktorantka prowadzi ją konsekwentnie według opracowanego schematu na dwóch odmiennych płaszczyznach. Z jednej strony mamy badanie *deixis* (osoby, czasu, miejsca, dyskursu oraz socjo-*deixis*), tj. sposobu, „w jaki język koduje cechy kontekstu, czyli najbardziej oczywisty i bezpośredni związek struktury języka z kontekstem wypowiedzi” (Lenartowicz 1991, 198–199), z drugiej strony badanie struktury realizowanych językowo (i graficznie) mikroaktów w nawiązaniu do teorii aktów mowy J. L. Austina i J. R. Searl’a (akt prośby, akt stwierdzenia, akt prezentacji i chwaleń, akt gwarancji i obietnicy oraz akt grzecznościowy). Zastosowany schemat pozwala na porównywalność uzyskiwanych wyników, stanowi homogeniczny punkt odniesienia dla wszystkich przykładów i pokazuje jednocześnie jego wartość operacyjną. Jest to bardzo dobry sposób prezentacji bogatego materiału językowego, ale również sprawdzonych sposobów kodowania działań językowych, ich obecności i powiązań w określonych gatunkach tekstów (dokumentach).

Przedstawione wyniki badań nie są czymś zaskakującym, wprost przeciwnie, utwierdzają w przekonaniu, że w określonych gatunkach tekstu, niezależnie od omawianej problematyki i czasu, w jakim powstały, stosowane są strategie językowe służące konstytuowaniu określonych działań. Owe działania dają się tym łatwiej opisać, im chętniej sięgamy do kontekstu, w jakim dany dokument (tekst) został osadzony: począwszy od kontekstu społeczno-politycznego, poprzez historyczny i ekonomiczny, a na religijnym i kulturowym kończąc (s. 154). Wszystkie one tworzą skomplikowaną, w niektórych przypadkach trudną do rozszyfrowania i uchwycenia siatkę semantycznych powiązań oraz nadają jej specyficzny charakter. To, co wyróżnia teksty poddane analizie, to zamierzona strategia językowo-graficzna, którą doktorantka nazywa tu flagowaniem przestrzeni poprzez umieszczanie w różnego typu dokumentach m.in. nazwy *Freie Stadt Danzig* i symboli państwowych, służących budowaniu lokalnej tożsamości, tworzeniu wspólnoty i konsolidacji społeczeństwa wokół określonych idei oraz wskazywaniu wroga: najczęściej jest nim Polska, potem są to komuniści, a z czasem także Żydzi. Flagowanie przestrzeni to z jednej strony element artykułowania poczucia krzywdy i grania na emocjach, z drugiej strony próba ukazywania świata w sposób uproszczony, dychotomiczny, bez odcieni pośrednich. I tak język dokumentów politycznych i reklamowych miał, jak dowiedziono w analizie, pomóc przywrócić obywatelom Wolnego Miasta Gdańska poczucie sprawczości i odpowiedzialności za swój los, a najbardziej zauważalna jest jego dyrektywność (s. 154–155). W wypowiedzianych sądach i opiniach znajdujemy odwołania do wartości uniwersalnych (m.in. ojczyzna, patriotyzm, wspólnota czy niemieckość itp.), a zastosowanie określonych strategii językowych pozwala na formułowanie szeregu nakazów i poleceń w myśl zasady: *Hier gibt es nur ein entweder oder* (s. 155). Użyta leksyka, jak ukazano na przykładach, nie jest tworzona

na potrzeby danych strategii, lecz stanowi integralną część systemu językowego, a to, co ją wyróżnia, to sposób (i częstotliwość) jej użycie w określonych sytuacjach komunikacyjnych. Wartość przeprowadzonej analizy oraz prezentacja uzyskanych wyników oraz sformułowanych wniosków nie budzi w mojej opinii żadnych wątpliwości.

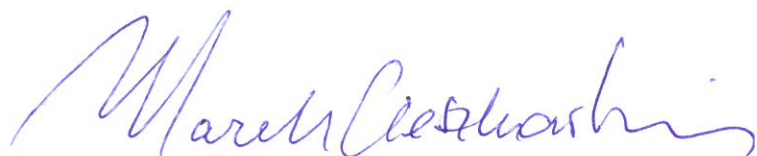
Wykonane przez doktorantkę badania nie wyczerpują wprawdzie wszystkich awizowanych aspektów problematyki, lecz pokazują oprócz eksplorowanych zakresów także inne możliwości badań, m.in. interdyscyplinarnych badań w zakresie konstruowania negatywnych stereotypów, celowego stosowania wartościujących elementów językowych w działaniach komunikacyjnych czy sposobów kodowania emocji w tekstach życia społecznego (por. także s. 51). To jeden z walorów recenzowanej rozprawy i fakt ten należy ocenić pozytywnie.

Pod względem formalnym rozprawa p. mgr Anety Kwiatkowskiej zawiera pewną liczbę uchybień i usterek, chociaż nie wpływają one w sposób zasadniczy na jej jakość. I tak brak jest konsekwencji w stosowaniu zapisu cytatów i odniesień do parafrazowanych cytatów, niektóre zapisy bibliograficzne (por. m.in. s. 47 i 67) umieszczane są w przypisach dolnych zamiast w tekście (tak, jak to ma miejsce w większości ujętych przypadków), na jakość stylu wpływają powtórzenia pewnych fragmentów tekstu (por. m.in. s. 4 i 21), a przede wszystkim zbyt częste stosowanie konstrukcji *wspomnianego wyżej* w różnych jej wariantach (por. m.in. s. 99, 111, 117, 118, 127, 131). Praca zawiera także pojedyncze błędy językowe (por. m.in. *Szczególnie ciekawa do poniższej analizy jest ta pierwsza*, s. 7; *Każdy druk potraktowano jako unikatowy akt komunikacyjny* [...], s. 10), literówki (zarówno w tekście polskim, por. m.in. s. 6, 43, 121, jak i niemieckim, por. m.in. s. 17, 25, 26), błędna jest interpunkcja niektórych zdań podrzędnie złożonych (por. m.in. s. 7, 13, 24, 33 itd.), w tekście pojawiają się poza tym błędy w zakresie kongruencji czasownika (por. m.in. s. 31) i niezręczności językowe (por. m.in. s. 15), co może świadczyć o zaniechanej czy też w pośpiechu przeprowadzonej korekcie końcowej. W kilku miejscach (por. m.in. s. 152 i 153) doktorantka nie zachowuje neutralności w toku naukowego wywodu i opowiada się poprzez wykorzystanie przymiotników wartościujących (*natrętne* przypominanie, *rzekome* poczucie zagrożenia) jednoznacznie po jednej ze stron.

Mimo uwag krytycznych oraz wymienionych powyżej usterek i uchybień formalnych pragnę podkreślić, że praca doktorska p. mgr Anety Kwiatkowskiej wyczerpuje określony obszar tematyczny i w jasny sposób przedstawia wyniki analizy materiału empirycznego. Doktorantka wykazała się dobrą znajomością literatury specjalistycznej oraz umiejętnością stosowania zdobytej wiedzy i instrumentarium badawczego lingwistyki przy analizie zjawisk

językowych; część praktyczna jest przykładem konsekwencji w dochodzeniu do wytyczonych celów. Istnieje formalno-logiczna równowaga między częścią teoretyczną a analityczno-badawczą rozprawy.

W związku z powyższym stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa mgr Anety Kwiatkowskiej spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i wnoszę o jej przyjęcie oraz dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

prof. UKW dr hab. Marek Cieszkowski